

LAPSEN SOSIAALISEN VUOROVAIKUTUKSEN VAIKEUDET: AUTISMIKIRJON PIIRTEIDEN TUNNISTAMINEN

Terhi Helminen

Lasten sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation vaikeuksien taustalla voi olla autismikirjon häiriö, jonka tunnistamista käsittelem tässä puheenvuorossa. Autismikirjon tunnistaminen diagnosointi on kuulovamman omaavilla lapsilla usein tavanomaista haastavampaa. Kuulovammaiset autismikirjon lapset usein diagnosoidaan myöhemmin kuin normaalikuuloiset (Meinzen-Derr ym., 2014; Roper, Arnold, Monteiro, 2003). Niin vanhemmat kuin ammattilaisten saattavat ajatella esimerkiksi lapsen sosiaalisen vetäytymisen, erikoisen käytöksen, ja sosiaalisen kommunikaation vaikeuksien selittyvän kuulovammalla. Toisaalta autistisesti käyttäytyvän lapsen aistivamma saattaa myös jäädä huomaamatta. Autistinen käyttäytyminen ei johdu kuulovammasta: Autistinen käyttäytyminen on vastaavan kaltaista kuulevilla ja kuulovammaisilla. Toisaalta kuulovammaiset lapset, joilla ei ole autismikirjon häiriötä, eivät käyttäydy autistisesti, vaikkakin myös kuulovammalla on vaikutusta kommunikaation ja sosiaalisten taitojen kehittymiseen. On tärkeää tunnistaa lapsen autistinen käyttäytyminen mahdollisimman varhain, jotta se osattaisiin ottaa huomioon lapsen kuntoutuksessa.

Vielä tällä hetkellä Suomessa käytössä olevassa diagnostisessa järjestelmässä autismikirjon häiriöön lukeutuvia diagnostisia nimikkeitä ovat lapsuusiän autismi, Aspergerin oireyhtymä sekä epätyypillinen autismi. Diagnostinen järjestelmä on uudistumassa, ja uudessa diagnostiikassa puhutaankin vain yhteisesti autismikirjon häiriöstä, mitä termiä käytän myös tässä esityksessä. Autismi on synnynnäinen, kehittyvän keskushermoston poikkeavuuteen liittyvä oireyhtymä, jonka syytä ei vielä varmuudella tunneta. Tiedetään kuitenkin sen olevan vahvasti perinnöllistä. Toisin sanoen autismikirjon lapsen lähisuvusta löytyy usein henkilöitä, joilla myös on vastaavia piirteitä. Näin ei kuitenkaan aina myöskään ole, vaan sellaisiinkin perheisiin, joiden suvussa autismia ei ole havaittu, voi syntyä autismikirjon lapsi.

Autismikirjon häiriöön kuuluu ensinnäkin vaikeuksia sosiaalisessa viestinnässä, ja toisaalta toistavia, rajoittuneita käyttäytymismuotoja (Le Couteur & Szatmari, 2015). Sosiaaliseen viestintään luetaan vaikeudet sosioemotionaalisessa vastavuoroisuudessa. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että lapsi ei tee tavanomaisia sosiaalisia aloitteita toisille ihmisille jakaakseen omia kiinnostuksen kohteitaan. Vastavuoroisuuden puutteet voivat isommalla lapsella tulla esiin esimerkiksi keskustelutaidoissa.

Hänen voi olla vaikea tehdä toista kiinnostavia keskustelualoitteita, tai jatkaa toisen aloittamasta aiheesta kertomalla omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Toisaalta jotkut autismikirjon henkilöt mielellään kertovat omista mielenkiinnonkohteistaan tarkasti ja pitkästi, mutta kun henkilöllä on vaikeutta huomioida, mitä toinen henkilö asiasta ajattelee tai mistä hän on kiinnostunut, keskustelu voi kääntyä yksinpuheluksi. Autismikirjon henkilöllä on usein myös vaikeuksia ymmärtää toisten tunteita, ja ilmaista omiaan. Muun muassa tunteiden ilmaisussa erityisen tärkeä ei-kielellinen viestintä onkin yksi autismikirjon tunnusmerkki. Ilmeiden ja eleiden käyttö viestinnän tukena on usein vähäistä. Autismikirjon henkilö ei useinkaan katso toista henkilöä silmiin, tai toisaalta katse voi tuntua tuijottavalta. Lisäksi autismikirjon henkilön kyky luoda ja ylläpitää ihmissuhteita on heikentynyt. Pienellä lapsella tämä saattaa näkyä esimerkiksi siinä, että lapsi ei osoita kiinnostusta muita lapsia kohtaan, tai hänen tapansa lähestyä muita lapsia on erikoinen. Hänen reaktionsa muiden lähestymisyhteyksiin saattavat myös olla poikkeavia, usein kielteisiä. Lapsen leikkitaidot eivät kehity yleensä tavanomaisesti, mikä myös vaikuttaa ikätoverisuhteisiin. Erityisesti mielikuvitusleikin kehityksessä on usein vaikeutta. Isommalla lapsella on usein vaikeutta löytää ystäviä.

Toistavilla ja rajoittuneilla käyttäytymismuodoilla tarkoitetaan sitä, että henkilön puheessa, liikkeessä, tai tavassa käyttää esineitä, on selkeää toistavuutta ja kaavamaisuutta. Puheen toistavuudella ja kaavamaisuudella tarkoitetaan sitä, että henkilöllä on taipumusta käyttää samanlaisena toistuvia lausahduksia, tai erikoisia, kenties itse keksimiään ilmaisuja, tai puhe on muodollista, kirjakielenomaista. Toistava esineiden käyttö voi tulla esiin esimerkiksi lapsen taipumuksena järjestellä lelujaan riviin, tai siinä, että tavanomaisen leikin sijaan lapsi keskittyy pyörittämään leikkiauton rengasta tai avaamaan ja sulkemaan toistuvasti leikkiauton ovea. Usein autismikirjon henkilöillä on myös taipumusta toistaviin käsien liikkeisiin, kuten räpyttelyyn innostuessa, tai toistaviin koko vartalon liikkeisiin, vaikkapa pompahteluun. Autismikirjon henkilön kiinnostuksen kohteet ovat usein hyvin kapea-alaisia. Joskus kiinnostuksen kohteet voivat olla varsin erikoisiakin, ja kohdistua esimerkiksi ilmastointiputkiin tai viemärinkansiin. Usein autismikirjon lapsi kiinnostuu myös tavanomaisista, ikään sopivista asioista, mutta kiinnostus on poikkeavan intensiivistä. Tämä piirre usein hankaloittaa osaltaan lapsen ikätoverisuhteita, jos kaverit eivät jaa samaa kiinnostuksen kohdetta. Se voi myös näkyä vaikeutena motivoitua koulussa opiskelemaan muita aiheita. Toisaalta parhaimmillaan tällainen kyky perehtyä erittäin tarkasti rajattuun aiheeseen voi kääntyä myöhemmin myös vahvuudeksi, jos henkilö onnistuu hyödyntämään erityisosaamisensa vaikkapa työelämässä. Autismikirjon häiriöön kuuluu myös voimakas kiinnittyminen rutiineihin, mikä näkyy siinä, että autismikirjon lasten vanhemmat joutuvat usein luomaan arkeensa rutiineja tavanomaistakin enemmän, ja poikkeamat tai muutokset arjessa saattavat aiheuttaa voimakasta

stressiä. Usein autistismikirjon henkilöillä on myös erityistä kiinnostusta aistihavaintoja kohtaan. He saattavat mm. mielellään jäädä katselemaan tai haistelemaan asioita, joita muut eivät huomaakaan. Toisaalta heillä on usein myös aistiyliherkkyyksiä, mitä toki esiintyy muutoinkin kuin autismikirjon häiriöissä.

Kuulovamma saattaa aiheuttaa lapselle sosiaalisia vaikeuksia, ja sosiaalista eristäytymistä kommunikaatiovaikeuksien vuoksi. On havaittu, että kuulovammaisen lapsi saattaa myös oppia tavanomaista hitaammin ymmärtämään toisen henkilön ajatuksia, eli niin sanottu mielen teorian kehittyminen voi olla tavanomaista hitaampaa, kuten autismikirjon lapsillakin. Toisin kuin autismikirjon lapsi, kuulovammaisen lapsi, jolla ei ole autistista käyttäytymistä, käyttää kuitenkin katsetta ja eleitä kommunikoidessa, ja viestii mm. kiinnostuksen kohteistaan osoittamalla. Hänen kasvoillaan voi nähdä tavanomaisia ilmeitä, ja hän myös suuntaa ilmeitään vuorovaikutuskumppanilleen välittäen niillä viestejä tunteistaan. Hän kysyy toisilta kysymyksiä, ja pitää läheisyydestä. Kuulovammaisella lapsella voi olla tiettyjä kiinnostuksenkohteita, mutta ne harvoin ovat niin intensiivisiä tai eriskummallisia kuin lapsella, jolla on autismikirjon häiriö. Vaikka kuulovammaisenkin lapsi voi pitää ja hyötyä arjen rutiineista, hän pystyy kuitenkin joustamaan ja hyväksymään muutoksia ja vaihtelua.

Autismikirjon diagnoosin asettaminen ajoittuu tavallisimmin noin 3-4 vuoden ikään. Usein kuitenkin vanhemmat huolestuvat lapsesta jo selvästi aiemmin, tavallisesti toisen ikävuoden aikana. Lapsen käyttäytymiseen liittyvä huoli ja kuormitus voi aiheuttaa vanhemmille varsin voimakasta stressiä jo varhaisina ikävuosina, ja tuota stressiä lisää se, jos vanhemmat eivät saa huoliinsa ammatillista tukea. Tutkimukset toisaalta ovat antaneet tukea sille, että sosiaalisten vaikeuksien kuntoutus on tehokkaampaa, jos kuntoutus pystytään aloittamaan mahdollisimman varhain. Tämän vuoksi maailmalla tutkitaankin tällä hetkellä paljon keinoja varhaiseen tunnistamiseen. Tampereen yliopistolla käynnistyneessä Katse Taaperoon -tutkimusprojektissamme on tavoitteena selvittää, onko varhaista tunnistamista mahdollista kehittää yhdistämällä vanhempien havainnot mittaustuloksiin kehollisista reaktioista. Erityisesti tutkimme kehon reaktioita katsekontaktiin. Tutkimuksen kohdistuminen katsekontaktiin johtuu siitä, että poikkeavuudet katsekontaktin käytössä ovat yksi varhaisimmista piirteistä, joita autismikirjon lapsilla on havaittu. Lisäksi olemme löytäneet poikkeavia kehollisia reaktioita katsekontaktiin aiemmassa Autismi ja Katse -tutkimuksessamme. Koska katsekontaktin käyttö on tärkeä osa sosiaalista vuorovaikutusta, ja sen on havaittu olevan merkityksellinen esimerkiksi kielen oppimisen kannalta, projektissamme on myös tarkoitus kehittää

varhaista katsekontaktin käytön kuntoutusta vanhempien ohjannan kautta. Projektista voi saada lisätietoa nettisivuiltamme <https://research.tuni.fi/autismgaze/>.

KIRJALLISUUTTA

Le Couteur, A., & Szatmari, P. (2015). Autism spectrum disorder. *Rutter's child and adolescent psychiatry*, 6, 665-683.

Meinzen-Derr, J., Wiley, S., Bishop, S., Manning-Courtney, P., Choo, D. I., & Murray, D. (2014). Autism spectrum disorders in 24 children who are deaf or hard of hearing. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 78(1), 112-118.

Roper, L., Arnold, P., & Monteiro, B. (2003). Co-occurrence of autism and deafness: diagnostic considerations. *Autism*, 7(3), 245-253.